

"אדם הראשון לפני החטא ולאחריו"

רמב"ן בראשית פרק ב פסוק ט

והיפה בעיני, כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת, כאשר יעשו השמים וכל צבאם, פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם, ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה. ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע. ולכן נקרא "עץ הדעת טוב ורע", כי "הדעת" יאמר בלשונו על הרצון, כלשונם (פסחים ו א) לא שנו אלא שדעתו לחזור, ושדעתו לפנותו. ובלשון הכתוב (תהלים קמד ג) מה אדם ותדעהו, תחפוץ ותרצה בו, ידעתוך בשם (שמות לג יב), בחרתיך מכל האדם, וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע, שאבד ממנו כח הרעיון, לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו, והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר:

והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה, אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו, ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידיים ולא יתבוששו בהם. והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה, וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים, וזו מדה אלהית מצד אחד, ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה:

רבינו בחיי בראשית פרק ב פסוק ט

(ט) ויצמח ה' אלהים מן האדמה. ע"ד הפשט הכתובים מוכיחים שיש ג' ע"ב בארץ, ושם עץ החיים ועץ הדעת, עץ החיים נותן באוכליו חיים ארוכים, ועץ הדעת נותן באוכליו רצון ובחירה, אם לענינים שכליים ואם לענינים גופניים וכן יוכיח הלשון שהוא נאמר על הרצון והבחירה, והוא לשון רז"ל: (פסחים ו א) לא שנו אלא שדעתו לחזור, וכן לשון הכתוב: (תהלים קמד, ג) "מה אדם ותדעהו", כלומר מה ענינו שתרצה בו. וא"כ באור "עץ הדעת" כאלו אמר: ועץ הרצון, והקב"ה מנעו ממנו לפי שהאדם היה מוכרח על מעשיו קודם שחטא, והיו כל פעולותיו שכל גמור כמלאך ה' שהוא מוכרח לעשות כל פעולותיו שכליות, לפי שאין לו מונע, כן האדם, אבל אחר שחטא ואכל מעץ הדעת היה לו רצון ובחירה לדעת טוב ורע ונתלבש בתאוות הגופניות, ולזה רומזת מלת "וידעו", הוא אומר: ותפקחנה עיני שניהם וידעו, כלומר המשיכו רצון ובחירה מעץ הדעת, והיתה הבחירה בידם להרע או להטיב, זו מדת אלהים, ומדה טובה מצד אחד ורעה מצד אחר כי היה לו לאדם הראשון בה יצר ותאוה:

רמב"ן בראשית פרק ג פסוק כב

(כב) ועתה פן ישלח ידו - רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם, ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה, או שלא ימות כלל, או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו. והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו, כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצווה, ולא אכל ממנו כי לא היה צריך:

אברבנאל בראשית פרק ב

אבל מה שכתב הרב (הרמב"ן) שהוא שהיה נכון בעיניו שאדם קודם חטאו לא היה בו בחירה ורצון כי היה עושה הדברים הראויים בטבעו בשמים וכל צבאם מבלי אהבה ושנאה ושהאילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע באמת הוא דעת זר ובלתי מתקבל לפי שהאדם בטבעו הוא בעל בחירה ורצון כי מהיותו מורכב מחלק חמרי ומחלק שכלי היה לו בהכרח חפץ רצון ובחירה לעשות דבר או הפכו וכמ"ש חז"ל (ב"ר פרשה ט) והנה טוב זה יצר הטוב מאד זה יצר הרע רוצה לומר שכל טובו ושלמותו של אדם היה במציאות הבחירה והיכולת על הטוב על הרע כפי יצרו ואם לא היה כן לא היה אדם ולא היה מצוה אותו הקב"ה מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי לא תפול הצואה אלא למי שיש לו בחירה ורצון אלא שהאמת בזה הוא מה שזכרתי שהיה עץ הדעת שהוא מעורר ומרבה בתאוות המשגל וידוע שהיה המעט מזה דבר טוב להוליד בדומה.

עקידת יצחק שער ז

ויש לתת לב למה ה' והוא הטוב ימנע הטוב והרמב"ן ז"ל כתב ואם היה עץ הדעת טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו האליהם והוא הטוב. ומי יתן ישיבני ואם הוּא רע ומר ובלתי תועלת להשכיל למה זה בראו האלהים ושמו בראש עצי עדן אצל עץ החיים להיות לאדם לפוקה ולמכשול למהר לשלחו משם פן ישלח ידו ואכל וכו'. וגם אם הוא רע איך ייחס הכתוב סגולתו אל האל יתברך ולמלאכיו בכל הכתובים שזכרנו למעלה. והנה הרב הנזכר כשמצא עצמו דחוק בין אלו המצרים כתב כי האכילה מזה הפרי תוליד הבחירה והרצון להרע או להטיב בין לו בין לאחרים ושזו מדה אלהית מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה על הענינים אשר מתחלה היה פועל הראוי בטבעו הישר כאשר יעשו השמים וכל צבאם שהם פעולי אמת וקרא על זה הענין מה שאמר הכתוב האלהים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים וכו' (קהלת ז) והיושר הוא שיאחוז דרך אחת ישרה. והחשבונות הם מה שבקש ענינים משתנים בבחירה הכל כמו שהוא בפירושו. ודבריו תמוהין מאד בעיני כי הנה כל כוונתו ית' לעשות האדם בעל בחירה והיא היא עצם אנושותו כמו שכתבנו במאמר נעשה אדם בשער הג' והעניין הבחירי הוא הטוב שבו כמ"ש והנה טוב זה יצר טוב מאד זה יצר הרע (ב"ר פ' ט). לומר שכל שלמותו הוא תלוי במציאות הבחירה אשר אי אפשר לו כי אם בהמצא לו שני הענינים האלה רצוני הטוב והרע וכמו שיבא אמותו בשער הבא אחרי זה אצל לא טוב היות האדם לבדו ב"ה. ואם כן איך יסבול הדעת שכוון הש"י שיהיה האדם נעדר החפץ והבחירה ויעשה מעשיו כדרך הנמצאים הטבעיים וימנע ממנו אכילת הפרי שיוולד בו הכח הבחירי הלזה שהורה שהיא מדה אלהית? ועוד מה פשעו ומה חטאתו במה שאכל ממנו הרי נתעצם באינשוותו וברוך הוא שאכל משלו ואם יונח שמרד ופשע בזה עתה אומר שצדק מאמר האומר כי בעבור שמרד הושם כוכב בשמים (מ"נ ח"א פ"ב) אחר שהכח הבחירי והאלהי הזה הוא תכלית שלמותו מצד שהוא אדם ולא היה ראוי

שיגיעו זה הטוב בעונש מרי בין שהודיעו ענין העץ ההוא או לא הודיעו כמו שכתב הוא ז"ל מלבד שלא יסבלו הכתובים הפירוש ההוא וגם שהמאמר שכתב שבאת בו המניעה באומרו ומן העץ אשר בתוך הגן לא תאכל ממנו הנה יכלול גם אל עץ החיים אשר בלי ספק היה הרצון שיאכל ממנו ויחיה לעולם:

65

רמב"ן דברים פרק ל פסוק ו

(ו) ומל ה' אלהיך את לבבך - זהו שאמרו (שבת קד א) הבא לטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך. ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר, כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח, תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן. כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה. וישוה האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו, כמו שפירשתי בסדר בראשית (ב ט):

70

וזוהו מה שאמר הכתוב בירמיה (לא ל - לב), הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם וגו', כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי. ולכך אמר עוד (שם פסוקים לב לג) והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ובידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם, אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי:

75

וכן נאמר ביחזקאל (לו כו כז) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם וגו' ועשיתי את אשר בחקי תלכו, והלב החדש ירמוז לטבעו, והרוח לחפץ ולרצון. וזהו שאמרו רבותינו (שבת קנא ב) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהלת יב א), אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי, ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה, כי הזכות והחובה תלויים בחפץ:

80

85

נפש החיים שער א פרק ו

וזוהו קודם החטא לא היה כלול אז רק מכל העולמות וכחות הקדושה לבד, ולא מכחות הרע, אבל אחר החטא נכללו ונתערבו בו גם כחות הטומאה והרע, וממילא עירב אותם על ידי זה גם בהעולמות מזה הטעם שהוא כלול ומשותף מכולם והם מתעוררים ומשתנים כפי נטיית מעשיו, והוא ענין עץ הדעת טוב ורע:

90

והענין כי קודם החטא, עם כי ודאי שהיה בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להטיב או להיפך ח"ו, כי זה תכלית כוונת כלל הבריאה, וגם כי הרי אחר כך חטא, אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו, כי הוא היה אדם ישר לגמרי כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד, וכל עניניו היו כולם ישרים קדושים ומזוככים טוב גמור, בלי שום עירוב ונטיה לצד ההיפך כלל, וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפ"ע חוץ ממנו, והיה בעל בחירה ליכנס אל כחות הרע ח"ו כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל תוך האש, לכן כשרצה

95

הס"א להחטיאו הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתות, לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו, ומתדמה להאדם שהוא עצמו הוא הרוצה ונמשך לעשות העון ולא שאחר חוץ ממנו מפתהו, ובחטאו שנמשך אחר פתוי הס"א, אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש, וכן בהעולמות, וזהו עץ הדעת טו"ר, שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש, כי דעת פירושו התחברות כידוע, והענין מבואר

100

למבין בעץ חיים שער קליפת נוגה פ"ב אלא שקיצר שם בענין, ועיין היטב בגלגולים פרק א', וזה שאמרו רז"ל (שבת קמו א) כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, רוצה לומר בתוכה ממש, ומאז גרם על ידי זה ערבוביא גדולה במעשיו, שכל מעשי האדם המה בערבוביא והשתנות רבים מאד, פעם טוב ופעם רע, ומתהפך תמיד מטוב לרע ומרע לטוב, וגם המעשה הטוב עצמה כמעט בלתי אפשר לרוב העולם שתהיה כולה קדש זכה ונקיה לגמרי, בלי שום נטיה לאיזה פניה ומחשבה קלה לגרמיה, וכן להיפך בהמעשה אשר לא טובה גם כן מעורב בה לפעמים איזה מחשבה לטוב לפי דמיונו, וגם הצדיק גמור שמימיו לא עשה שום מעשה אשר לא טובה ולא שח מימיו שום שיחה

105

קלה אשר לא טובה ח"ו, עם כל זה כמעט בלתי אפשר כלל שמעשיו הטובים עצמם כל ימי חייו, יהיו כלם בשלימות האמיתי לגמרי ולא יהיה אפילו באחת מהנה שום חסרון ופגם כלל, וזה שאמר הכתוב (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, רוצה לומר שאי אפשר שלא יהיה על כל פנים קצת חסרון במעשה הטוב עצמה שעושה, כי חטא פירושו חסרון כידוע, לכן כשמכניסין האדם למשפט לפניו יתברך שמו, צריך

110

חשבונות רבים לאין שיעור, על כל הפרטי פרטים של כל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו וכל פרטי הנהגותיו, באופני נטייתם לאן היו נוטים, וזש"ה (שם) אשר עשה אלקים את האדם ישר כנ"ל והמה בחטאם בקשו חשבונות רבים, ועיין זוהר אמור ק"ז סוף ע"א והוא מבואר שם על פי דברינו, ונמשך הענין כן עד עת מתן תורה שאז פסקה אותה הזוהמא מתוכם כמו שאמרו רז"ל (שבת שם), ולכן אחר כך בחטא העגל אמרו רז"ל (שם פ"ט א') שבא שטן וערבב כו', היינו שבא מבחוץ כמו בענין חטא אדם הראשון כנ"ל, כי מתוכם נתגרש, ועל ידי חטא העגל חזרה אותה הזוהמא ונתערבה בתוכם כבתחלה: וזש"ה (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית, וזה שאמר הוא יתברך לאדם הראשון

115

כי ביום אכלך ממנו מות תמות, לא שהיה ענין קללה ועונש, כי מפי עליון לא תצא כו', אלא פירושו שעל ידי אכלך ממנו תתערב בך הזוהמא של הרע, ולא יהיה תיקון אחר להפרידה ממך כדי להטיבך באחריתך, אם לא על ידי המיתה והעיכול בקבר, וזהו גם כן הענין מה שאמר הוא יתברך אחר כך הן האדם היה כו' ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, והלא חפצו יתברך שמו להטיב לברואיו ומה אכפת ליה אם יחיה לעולם, אמנם

120

רוצה לומר שכאשר יאכל מעץ החיים וחי לעולם ישאר ח"ו בלא תיקון, שלא יתפרד הרע ממנו עד עולם ח"ו ולא יראה מאורות וטובה מימיו, לזאת לטובתו גירשו מגן עדן, כדי שיוכל לבא לידי תיקון גמור כשתפרד הרע ממנו על ידי המיתה והעיכול בקבר, וזהו ענין הד' שמתו בעטיו של נחש (פרק במה אשה) שאף שלא היה להם חטא עצמם כלל, עם כל זה הוצרכו למיתה מחמת התערובת הראשון של הרע על ידי חטא אדם הראשון מעצת הנחש, וימשך הענין כן עד עת קץ הימין בלע המות לנצח, וגם עוד יתרון שיתבער אז הרע מן העולם ממציותו, כמ"ש (זכריה

125

ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ: